

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת כי תצא, תשס"ט
מספר 824

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

וכן תעשה לכל אבדת אחיך

ספר החינוך¹ מונה בפרשתנו 74 מצוות: 27 מצוות "עשה" ו-47 מצוות "לא תעשה" – יותר מכל פרשה אחרת בתורה. אחת ממצוות ה"עשה" בפרשה היא מצוות השבת אבדה,² וכך נאמר בה (כב: א-ג):

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוף ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו. וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם.

בעל ספר החינוך כותב בפתיחה למצוות השבת אבדה:

להשיב האבדה לבעליה, שנאמר: "השב תשיבם לאחיך" ובביאור אמרו זכרונם לברכה,³ השב אבדה עשה הוא. ונכפלה המצוה במקום אחר בתורה שנאמר "כי תפגע שור אחיך" וגו' (שמ' כג: ד)... שורש מצוה זו ידוע, כי יש בזה תועלת הכול וישוב המדינה. שהשכחה בכול היא מצויה, גם בהמתם וכל חיותם בורחים תמיד הנה והנה ועם המצוה הזו שהיא בעמנו, יהיו נשמרות הבהמות והכלים בכל מקום שיהיו בארצנו הקדושה, כאילו הן תחת יד הבעלים, וכל פקודי ה' ישרים משמחי לב.

אכן, השכחה היא אחת מהמתנות הטובות שנתן לנו הקב"ה, אך יש לה גם תופעות לוואי לא רצויות, כגון שכחת דברים שלעתים ערכם לא מבוטל. מצוות השבת אבדה באה לצמצם את נזקיה של התופעה.

המעייין בפסוקים הנ"ל תמה על הפירוט המיותר לכאורה: "שור אחיך", "שיו", "חמורו" ו"שמלתו". התמיהה גדלה כשבסיום הפסקה מופיע משפט הכולל ממילא את כל האבדות האפשריות: "וכן תעשה לכל אבדת אחיך". אמנם על השור, השה והחמור אפשר לטעון "דיברה תורה בהווה",⁴ שכן מדובר בבעלי חיים שבעבר היו מצויים בידי רבים, ובעלי חיים נוטים ללכת לאיבוד. כך נראה לכאורה מלשונו של ראב"ע על אתר, האומר: "והזכיר שור ושה וכבר הזכיר החמור,⁵ וכן משפט כל בהמה". גם לאחר הסבר זה נותרנו עם השאלה מדוע נזכרה השמלה, אם יש לנו משפט כוללני האומר "וכן תעשה לכל אבדת אחיך"? ! אכן, שאלה זאת מופיעה כבר במשנה, במסכת בבא מציעא פרק ב, ה:

אף השמלה היתה בכלל כל אלה⁶ למה יצאת? להקיש אליה, לומר לך: מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה חובעים, אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו חובעים חייב להכריז.

אם כן, השמלה באה ללמדנו מהם התנאים שצריכים להתקיים כדי שאבדה תיחשב כזאת הצריכה השבה: סימנים ותובעים. אם חסר אחד מהשניים, אין חובת השבה.

ואמנם השמלה היא דוגמה מושלמת, וממנה אפשר ללמוד על הדרישות הנ"ל, שהרי בימיהם לרוב האנשים היו בגדים מועטים ולבשו אותם כל הזמן, וממילא הכירו אותם היטב ויכלו למסור כל סימן שיש בהם וכשאחד מהם אבד, מיד הרגישו בחסרונו ויצאו לחפש אחריו,⁷ כלומר "יש לו חובעים".

רבא בגמרא⁸ חוזר על שאלת המשנה למה יצאה השמלה, שהרי הייתה בכלל 'כל אבדת אחיך', אך מרחיב אותה כמתבקש גם לפריטים האחרים הנזכרים בפסוקים: "אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא שור חמור שה ושמלה?"

¹ מהדורת ח"ד שעוועל, ירושלים תשמ"ב. על זהות המחבר ראו דברי שעוועל במבוא למהדורתו.

² מצווה תקל"ה.

³ בבא מציעא ל ע"א.

⁴ ראו רשב"ם לשמ' כג: ה, ד"ה: חמור שנאך, האומר: "דיבר בהווה". הכתוב עוסק בפריקת משא מחמור.

⁵ נראה שראב"ע מכוון לפסוק בשמות שבו נזכרו השור והחמור, אף שגם בפרשתנו נזכר החמור בהמשך.

⁶ וזה לשון הגמרא שם, כז ע"א: "מאי בכלל כל אלו? אמר רבא בכלל כל אבדת אחיך".

⁷ כמוכן, אין הכוונה לתקופה שבית המקדש היה קיים, שאז היו מכריזים בשלושת הרגלים באבן הטוען שבירושלים.

⁸ בבא מציעא, שם.

תשובה חלקית לשאלה זו מוצאים במכילתא דרבי ישמעאל: ⁹ "שור אויבך או חמורו. לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו." ¹⁰ תשובה מלאה יותר לשאלה יש בדברי רבא עצמו בגמרא, ונצטט כאן את פסק דינו של הרמב"ם שבו מסוכם הדיון שבגמרא להלכה:

השמלה בכלל כל אבידת אחיך היתה וכן השור והשה והחמור ולמה פרט הכתוב חמור להחזירו בסימני מרדעת אע"פ שהסימן בדבר הטפל לו, יחזיר. ולמה פרט שור ושה להחזיר אפילו גיזות השה או גז זנב השור אע"פ שהוא דבר מועט. ¹¹ ולמה פרט השמלה ללמוד ממנה מה השמלה מיוחדת שיש לה סימנין וחזקתה שיש לה תובעין וחייב להחזיר, אף כל דבר שיש לו סימנים הרי הוא בחזקת שיש לו תובעין וחייב להחזיר, אבל דבר שאין לו תובעין אלא נתיאשו ממנו הבעלים הרי הוא של מוצאו אף על פי שיש בו סימנים. ¹²

מעניינות במיוחד ההלכות שנלמדו בהסתמך על ההכללה "וכן תעשה לכל אבדת אחיך" הפורצות לגמרי את המסגרת המצומצמת והמופרת של השבת אבדה. מפאת קוצר היריעה נמנה להלן רק כמה מהן:

1. "הרואה מים שוטפין ובאין להשחית בנין חבירו או להשחית שדהו, חייב לגדור בפניהם ולמנעם שנאמר לכל אבדת אחיך – לרבות אבדת קרקעו." ¹³
 2. "המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה לא יגע בהן ואע"פ שהן חוסרין ומתמעטין והולכין, במה דברים אמורים כשחסרו חסרון הראוי להן בכל שנה, אבל אם חסרו יותר מכדי חסרון מוכרן בב"ד מפני שהוא משיב אבידה לבעלים." ¹⁴
 3. "המפקיד חמץ אצל חבירו והגיע הפסח הרי זה לא יגע בו עד שעה חמישית מיום י"ד מכאן ואילך יוצא ומוכרו בשוק לשעתו משום השב אבידה לבעלים." ¹⁵
 4. "מפני השב אבידה לבעלים אמרו חכמים שיהיו הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן מן הגת כדי שלא יבטלו ממלאכתן וישבו לאכול, אלא אוכלין בתוך המלאכה כשהן מהלכין ואינן מבטלין." ¹⁶
 - דוגמאות אלו מלמדות אותנו שכל נזק שיש בידי אחד למנוע מחברו נכנס לחיוב של מצוות השבת אבדה. לעניות דעתי, בדוגמה שלהלן ישנו החידוש הגדול ביותר: ¹⁷
 5. "אלא ניכר בשאלתך שהוא מנהג בעיר, הרוצה להוציא מוציא ואין מוחין בידו. ואם כן, כיון דכל אחד יכול להוציא בניינו ברשות הרבים, לא הוה האויר שלפני ביתו של שמעון הפקר, אלא כמו חצר השותפין. וכשפתח ראובן חלונו כנגד האויר שלפני ביתו של שמעון, שלא כדין פתח, כיון דגם שמעון יכול להוציא בניינו, ועד הנה לא היה שמעון מקפיד בו, כי לא היה מזיק לו, ולא היה יכול למחות בידו; הילכך אין לו חזקה, לראובן, ויכול שמעון לבנות לפני חלונו. ואם הדין הוא כך, כמו שכתבתי, באלו חלונות, ושמעון כבר הרחיק בניינו, כי דנו להם להרחיק ולא שאלוני על ככה, אם אני מחוייב לומר לשמעון שלא היה צריך. ושלוש בנך יחיאל.
- תשובה: ודאי כן הוא... ומצוה לומר לשמעון דאינו מחוייב להרחיק, דהשבת אבדה היא, כי טעו בדבר משנה, וחוזר הדין".
- המיוחד דוגמה זו, שמעורבים בה שני צדדים, ומניעת הנזק מהאחד תגרום נזק לאחר, ובכל זאת כיוון שהדין עמו, חייבים להודיע על צדקתו, וגם זה נכנס לחיוב של השבת אבדה.

ד"ר רב ישראל פוגל
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁹ משפטים, מס' דכספא, פרשה כ', ד"ה שור אויבך.

¹⁰ וראו גם אנציקלופדיה תלמודית כרך יא [השבת אבדה] טור נד.

¹¹ בגמרא שואלים על קביעה זו, ויש ניסיון לתרצה, אך התירוח נדחה. וראו דברי התוספות שם, ד"ה: ושה.

¹² רמב"ם, הלכות גולה ואבדה פרק יד, א.

¹³ רמב"ם, שם פרק יא, כ.

¹⁴ רמב"ם, הלכות שאלה ופקדון פרק ז, א.

¹⁵ שם, הלכה ג.

¹⁶ רמב"ם, הלכות שכירות פרק יב, ב.

¹⁷ שו"ת הרא"ש כלל צט סימן ו.